

כשהתותחים רועמים המוזות שותקות- האומנם!?

דבר יו"ר ועדת דרום – ד"ר אבי ששון

שורות אלה נכתבות ברעום תותחי "צוק איתן" ולאור הדי נפילות הטילים והמרגמות על "עוטף עזה" ודרום הארץ. אינני יודע כיצד יראו הדברים עם פרסום הגיליון, אך דומה כי המוזה שמניעה את השימור והמורשת באזורנו לא פסקה. אנו שמחים להגיש לשוחרי המורשת באזורנו, לפעילים והנאמנים, את חדשות המחוז של החודשים האחרונים. תקופה זו נוצלה לשידוד מערכות ולהמשך ביסוס המערך הארגוני של המחוז, ונערכו מספר סיורים ומפגשים עם הנהלת המועצה לשימור אתרים לגיבוש תכנית עבודה.

א. בתחום האקדמי – אנו מנסים להוביל מסורת של שיתוף פעולה עם המכללה האקדמית אשקלון. כזכור, בכ"ז אייר תשע"ד, 27.5.2014, נערך במכללת אשקלון כנס בנושא "חידושים בחקר אשקלון" שהיה בין השאר, בשיתוף עם המועצה, ובו הוקדש מושב לנושא השימור באשקלון וסביבותיה. אנו מתכננים להמשיך במתכונת זו וכבר מתחילים לתכנן את הכנס בשנה הבאה. לצד כנס זה אנו מבקשים למסד מספר ימי עיון במחוז, כפי שתראו גם בתכנית השנתית, בסיוע חברים ופעילים במחוז.

ב. עבודה מול רשויות ומקבלי החלטות במחוז – גם נושא זה מקבל תאוצה במפגשים שיוזם מנהל המחוז מול הרשויות ומועצות בדרום.

ג. נאמני השימור במחוז – בנושא זה עלינו עוד להשקיע מאמצים ומשאבים, שכן רשימת הנאמנים עדיין קטנה לדעתי. אני קורא לכל קוראי שורות אלה להצטרף לרשימת הנאמנים בדרום ולהמליץ על חברים נוספים. אין לנו ספק בדבר נחיצותו של מוסד-מתנדבים זה, שכן הנאמנים הם שגרירינו המיידיים בשטח. ללא מיסוד ופעילות סדירה של נאמנים, לא נוכל להיות עם יד על הדופק.

ד. מאז פרסום הגיליון הקודם התכנסה הועדה הציבורית באשקלון. לאחר סיור שנערך במספר אתרי מורשת בעיר התכנסה הועדה לדיווח ודיון בנושא אימוץ אתרים היסטוריים, תחום שאשקלון מוביל בו במחוז דרום. גם כאן עוד מלאכה רבה לפנינו במטרה להרחיב ולהעמיק את העשייה ואת מעורבותם של מוסדות חינוך בתחום. מחלקת החינוך של המועצה לשימור הבטיחה את מלוא הסיוע.

ה. רשימת אתרים לשימור ברחבי המחוז – גם בנושא זה ההתקדמות איטית למדי. לצערנו הרב אין לנו עדיין רשימה מקיפה ועדכנית של אתרים היסטוריים לשימור במחוז דרום. מספר סיבות לכך, החל ממאמי, ביצוע החוק הדורש סקר ברשויות, העדר משאבים ועוד. המועצה האזורית חוף אשקלון נכנסה לסקר כזה שנערך בתמיכת המועצה לשימור. עלינו להרחיב את העשייה בתחום זה לרשויות נוספות.

צרכי המחוז מרובים ויש בקרבנו פעילים רבים היכולים לקדם תחומים מסוימים. נשמח לכל שיתוף פעולה. בעת כתיבת שורות אלה נכנס לאווירת השנה החדשה. נבקש מבורא עולם "ברך את מדינת ישראל ראשית צמיחת גאולתנו... ופרוס עלינו סוכת שלומך"

בברכת חן הארץ

ד"ר אבי ששון

צילום: רשות העתיקות.
מוזבח פגאני, ביה"ח ברזילי.

סוף המערכה - מבצע צוק איתן

תחילת תוכנית שיקום 2014

דו"ח מנהל מחוז דרום

גיליון זה, נערך לקראת סוף המערכה של מבצע 'צוק איתן' והשאלה האם יחזרו החיים לשגרה עדיין הייתה באוויר. בתחילת המבצע, נכנס רוב המחוז לשגרת חירום המאופיינת בחוסר יכולת להמשיך במטלות היום והשפיעה על חלק ניכר מהמחוז. במרחבים הרחוקים מהמולת הקרב, קידמו מטלות – אך לצערי רוב המטלות שהיו לפנינו קפאו במצבם הנוכחי, ממתינים לשש אחר המלחמה.

תכנית שיקום של המועצה לשימור אתרים 2014 אושרה ויצאה לדרך:

אורים - נבחר קבלן לשיקום והצלת בית הביטחון ההרוס למחצה – כמות שהוא. כאשר בעתיד הוא יחובר לדרך נופית העוברת בקרבתו.

אילת - בקתת אום רשרש. נערכים להצלתה ושיקומה, כולל התקנת תאורה חיצונית ופנימית (להארת תצוגה) ומכשור אבטחה. העבודה משותפת למועצה לשימור ולעיריית אילת.

באר שבע – הוחלט בעירייה להקצות מבנים במתחם בית החולים הדסה לצרכים ציבוריים (מורשת בית החולים). במסגרת זו המועצה לשימור ניגשת להצלת המבנים לקראת ייעודם הציבורי.

מצפה גבולות – במסגרת התקצוב, ישוקם מבנה בית הביטחון וחומות הבוץ של האתר.

זיקים – הקיבוץ החל בעבודות הצלה של בית עלמי. במסגרת תקצוב המועצה, ימשכו העבודות וכן עבודות הצלה לשיקום ציורי הקיר והתקרה במבנה.

נגבה – נבחר קבלן להצלה ושיקום מגדל המים המפורסם בקיבוץ.

יד מרדכי – תכנית שלב א' לשיקום תעלות ההגנה ומבנה המבואה יוצאת לדרך.

עין גדי – במסגרת תקצוב המועצה לשימור ומוא"ז תמר, יחל טיפול שימורי (תיעוד, סקר ותכנון הנדסי) בשלושת מבני היאחזות הנח"ל עין גדי.

רוחמה – במסגרת תקצוב המועצה לשימור ומוא"ז שער נגב, שוקם ושוחזר מערך הנעת משאבת הבאר הייחודית לרוחמה.

שדה בוקר – החלו עבודות השיקום בשלושה מבנים (עליהם ויתר קיבוץ שדה בוקר) במתחם צריף בן גוריון, לטובת שיקום התצוגות הקיימות (ע"י החמ"ת, מורשת וגורמים נוספים).

הסביל בשפיר - במסגרת תקצוב המועצה לשימור, יחלו עבודות שיקום והצלה במתחם ביארת הסביל במוא"ז שפיר.

בשוטף, המועצה מקדמת תיעוד וסקר לגשר הקשתות על נחל לכיש, את גשר הרכבת הבריטי מברזל ע"י פארק סירת שקד, סקר ישובי מלא במוא"ז חוף אשקלון, במוא"ז יואב ובמוא"ז רמת נגב.

צילום: ויקיפדיה, בערך נגבה.

אתרי מורשת המומלצים
לשיקום והצלה

1. העתקה ושיקום חדר האוכל הראשון בקיבוץ עין צורים
2. אתר נאחביר ע"י קיבוץ בארי
3. מבנה למוזיאון תולדות מושב נבטים
4. דרך היסטורית הכוללת אתרי מורשת בשדרות
5. מפעל לחבלים מאגבות בחוות גילת
6. בית בורוכוב קיבוץ משמר הנגב
7. בית הנצחה ומועדון בקיבוץ ניצנים
8. צריפי ראשונים באילות וביטבתה
9. מוזיאון טרקטורים בתאשור
10. מגדל שמירה בקיבוץ ארז
11. בית האמנים בבאר שבע
12. בתי ביטחון בשובל ובגבים
13. מוזיאון המים בניר עם
14. באר אנטייליה באשקלון
15. בית היוצר נווה זוהר
16. חוות אבן ארי ע"י עבדת

כמו כן הותקנו שלטי מועצה כחולים במגדלי גבעה 69, נשקיית רוחמה, בכניסה לבאר אורה, במגדל השמירה של מושב לכיש ובבית שביתת הנשק ע"י מפלסים. במאי הופקו אירועי שבוע שימור בבאר שבע, סיורים מודרכים לאוכלוסיות שונות, יום עיון ותערוכת תמונות.

באשקלון הושק פרויקט אמץ אתר במספר בתי ספר במידת הצלחה רבה, כאשר על המלאכה מנצחים נאמני אשקלון ד"ר אבי ששון וההיסטוריון גד סובול.

השנה אנו מעוניינים לתת את דעתנו המרובה ותשומת הלב, לנאמני המועצה הפזורים במחוז. בחודש ספטמבר נקיים כנס ראשון לנאמני המחוז המשותף לוועדת המחוז הציבורית אשר הוקמה השנה. ימים אחדים לפני כנס זה, נערך כנס המשותף לאיגוד הארכיונאים בקיבוצים והמושבים ולמועצה לשימור אתרים שכותרתו: **הארכיון כמשאב לשימור**, כאשר הכוונה, גיוס כלל הארכיונאים כנאמני שימור.

עד כאן, לקט פיאה ושכחה

באיחולי שנה טובה ולזמנים טובים

עפר יוגב מנהל מחוז דרום

.....

בגיליון זה:

דבר יו"ר וועדת דרום	שער
דוח מנהל המחוז	2-3
דע מאין באת	4
אימוץ אתר באשקלון	5
קיבוץ נחל עוז	6
לשקם או בעיקר לתעד?	7
שילוט מכתש רמון	8

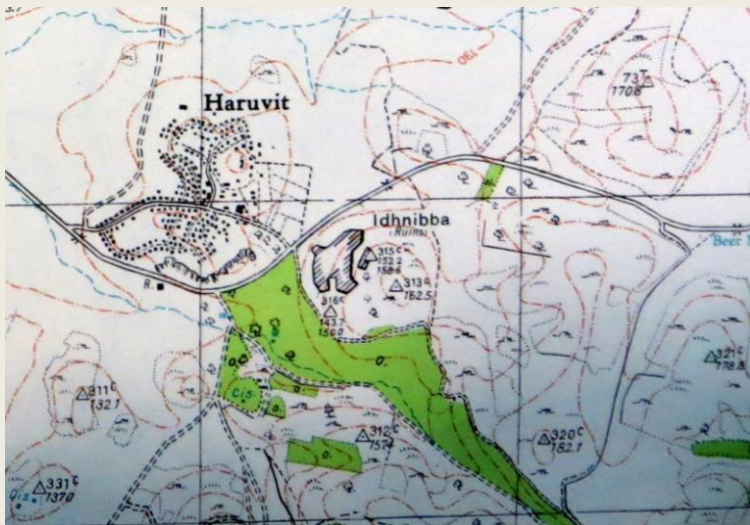
היכרות:

עפר יוגב- מנהל מחוז דרום במועצה לשימור אתרי מורשת בישראל.
 ד"ר אבי ששון- יו"ר ועדת מחוז דרום, מרצה בכיר במכללה האקדמית אשקלון.
 גד סובול- היסטוריון ונאמן שימור אתרי מורשת בישראל.
 שירה אהרוני- ה. אדריכלות, סטודנטית לשימור ונאמנת שימור.
 דן גזית- חוקר בכיר של תולדות ההתיישבות בנגב.
 אבי נבון- מורה דרך בכיר; העמותה למורשת מלחמת העולם הראשונה.
 יובל נבו- יליד קיבוץ עין צורים, עוסק בלימודי ארץ ישראל, יהדות ובטיפול מורשת הנוף.
 אדרי' טל קציר- אדריכלות נוף ושימור.
 שרון עמבר- יועץ תיירותי ואוצרות.

בקר אותנו באינטרנט
 המועצה לשימור אתרי מורשת
 ישראל
<http://www.shimur.org>

כפר חרובית

חרובית הוקם בכ"ב טבת תשט"ו (16 בינואר 1951) על כביש 383, מצומת ראם לעמק האלה, לא כמושב עובדים אלא כמחנה הכשרה למתיישבים המיועדים לחבל לכיש, לכן פורק כאשר סיים את תפקידו בשנת 1964. מבט במפה המפורטת של הישוב והשוואה למושבים הסמוכים כמו: גפן ותירוש, מוכיח שחרובית הייתה בנויה בצפיפות שאינה אופיינית למושב, אלא דומה יותר בצפיפות הבתים למעברה או שכונה, כיוון שנבנו כ-150 בתים, בית לכל משפחה. באפריל 1955 התמלאו בתי הישובים (חרובית ומשואה) ב-2000 נפשות. ראשוני המתיישבים הגיעו ממרוקו מהכפר בוגמז', שבהרי-האטלס, כקבוצה שאורגנה ע"י שליח העלייה יהודה גרינברג. מנהל הכפר היה שאול אורן והאחראי על הקליטה היה בצלאל נהוראי, שהיה איש דתי. המעסיק העיקרי של המתיישבים היה ק.ק.ל במשתלה מקומית וביעור של האזור (יער חרובית ופרק בריטניה), בנטיעת עצים וחרובים- שנתנו למקום את שמו. סה"כ ניטעו בתקופה המנדטורית (1920-1948) כ-5 מליון עצים,

ובעשור הראשון להקמת המדינה עד שנת 1958 כ-31 מליון עצים (עפ"י ראיון של יוסף וויץ). לא פעם התעוררו מחלוקות רבות, לגבי נושא המשכורות והיחס ה"אכזרי" של ההנהלה כלפי העובדים, שהסתיימו בשביתות ובהתערבות המשטרה.

תנאי החיים בבתי הקטנים, הריחוק ממרכז עירוני ומדריכים שלא נהגו לפי מסורת ישראל, גרמו להתמרמרות התושבים, שהלכה וגברה עד הפגנה מאורגנת של 50 איש מהמתיישבים בחרובית ועוצם לפני בניין "הסוכנות" בירושלים. לוי אשכול שהיה מנהל מחלקת הקליטה בסוכנות,

צילום מפה: מאוסף מפות ארץ ישראל / אבי נבון, להב.

יצא אליהם כדי לעמוד על הבעיות (בעיקר הרצון להשתייך לאגף הדתי של תנועת המושבים, ומדריכים בעלי אופי דתי). חלק גדול מהמשפחות עברו למושבי הסביבה כמו קריית גת וקריית מלאכי (עולי בוגמז' עברו למושב עוצם במאי 1955). בשנת 1959 נערך דיון בין הסוכנות לק.ק.ל לגבי עתידו של הישוב. הכוונה הייתה להפכו את הישוב לישוב חצי-חקלאי, ולהשאיר מחצית מ-140 המשפחות שהיו בו. אך לבסוף נותרו 8 משפחות ושני רווקים (60 נפשות) שהועסקו ע"י הק.ק.ל בשמירת היער. הללו היו "במלכוד", היות שק.ק.ל התחייבה להעסיקם עד סוף ימי-עבודתם, אך לא הסכימה לשלם פיצויי עזיבת העבודה. הנשארים התלוננו בפני עזרא ינוב (כתב "מעריב" בדרום) וכתבתו: "חריבה אך קיימת" (מעריב 21.12.1962) סיפרה על התנאים הקשים של הנשארים: ללא שירותים, משפחות עם 6-8 ילדים בצריפים בגודל 18 מ"ר, לעיתים ללא מים זורמים. למרפאה במושב גפן היה צורך ללכת 3 ק"מ, ללימודים במושב תירוש הילדים נאלצו ללכת 4 ק"מ, ומשחקים מצאו במזבלה של קבוץ כפר-מנחם הסמוך. הכתבה (כנראה) עזרה למצוא "פתרון" לבעיית הנותרים בישוב.

מהישוב חרובית, שהיה ממוקם מול הכניסה ליער חרובית, לא נותר הרבה: חורשה נאה, כביש אספלט ישן, שתי שדרות של אורנים וברושים, וכמה מקלטים. כל המשתתפים בסיפור המקום התפזרו ברחבי הארץ. "אגודת חרובית" המשיכה להתקיים עד שנות ה-90 וניהלה מטעי שקדים וזיתים באזור הישוב שפורק. היער שניטע לפני יובל שנים, מתפתח כנגיש לנכים ("פרק הלוחם"), נסללו בו שבילים הליכה מותאמת לנכים ורכיבת אופניים (סינגלים). "האגוד הישראלי לספורט הניווט" מקיים מידי פעם תחרויות ניווט ואופניים במקום. בחלקו הדרומי הקרוב לתל-צפית, ישנה פינת פיקניק ומשחקה לזכר יהדות בולגריה, ש 50,000 מאנשיה ניצלו בשואה. בקרבתו שתי תחנות חשמל, וגבעת תצפית-זיכרון לדוד קרון איש כפר-מנחם, הש"י ו"המוסד" (צפי-מע' ליער).

שנת הלימודים תשע"ה הבאה עלינו לטובה, תהיה השנה החמישית לפעילות תלמידי בתי הספר במסגרת מיזם אימוץ אתר היסטורי.

אשקלון, אחת הערים העתיקות בארץ, טומנת בחובה מורשת היסטורית ותרבותית שרק מעט מזעיר מהן נחשף עד עתה. את חשיפת עברה הרחוק אנו חבים לחפירות הארכיאולוגיות ולממצאים החשובים שהתגלו. אך אשקלון העברית שחוגגת השנה 66 שנה, היא עיר שצמחה מן החולות, ריכזה בתחומה מגוון גדול של תרבויות, מנהגים ואורחות חיים. בנייתה הייתה חלוצית כמעט בכל תחום. את תולדותיה בעת החדשה חוקרים באקדמיה, אך סיפורה מצוי באתריה ההיסטוריים ובסיפורי ראשוניה, ובכך עוסק מיזם **אימוץ אתר היסטורי** על ידי בני הנוער.

ההתחלה הייתה צנועה בהשתתפות תלמידי כיתה ז' בבית הספר החדש שרק נפתח – מקיף ה', "דרכא" – בהגדרת הדרך: אימוץ אתר היסטורי ומעורבות חברתית. הוא המוביל במגוון רחב של פעילות. "סיירת גיאוגרפית" שכוללת בעיקר תלמידים ממסלול גיאוגרפיה-היסטוריה, ממשיכה לפעול גם השנה בהתחלה של מיזם ייחודי: עבודת חקר בכלים וברמה אקדמית בגידול "הבצל הצל האשקלוני" שהיה בתקופה הרומית אחד ממוצרי היצוא היוקרתיים והיקרים ביותר. בסיוע עובדי גן לאומי הוכשרה חלקה בה נזרעו ונשתלו בצלולים. במחזור של זרע-בצלול רב-שנתי המטרה היא להגיע לזן הדומה בתכונותיו לזן המקורי. את המיזם מלווה ומנחה ד"ר רוס פיטרס מחברת "הזרע", מחשובי חוקרי הבצל בארץ. לצד הבצל נשתלו שיחי כופר, שהיו גם הם מענפי הכלכלה החשובים בתקופה הרומית, מהם הפיקו חינה, בשמים ותרופות, וגפן אשקלונית שהיא מוקד המחקר השלישי. בנוסף החלו התלמידים במיזם "מסלולרי": בו תיעדו התלמידים אתרים היסטוריים בסרטון ובמלל, כך שבאמצעות מכשיר הסלולר יוכל כל מבקר ללמוד על האתר.

בתשע"ג הצטרף בית הספר אורט אדיבי ולקח על עצמו מיזם שימור ושחזור מערכת שאיבה היסטורית בגן לאומי. בסדנה, ייצרו התלמידים חלקים למערכת, וסייעו לעובדי הגן להקימה בבאר. הם שיפצו את הבריכה ותעלת ההשקיה ובתשע"ד השלימו את עבודות הגמר והמערכת החלה לפעול כבעבר. בית הספר אורט רונסון המשיך במיזם סיפורי עירי כשעוד שנים עשר אישים שנמנו על בוני העיר ומנהיגיה, רואיינו וסיפורם נכלל בחוברת יפה. השנה הצטרף לפעילות חשובה זו בית הספר מקיף א'. שקבל על עצמו משימה המשלבת שימור אתר היסטורי ומעורבות חברתית: אימוץ בית העלמין על שם רחביה אדיבי (ראש העיר לשעבר) בו קבורים ראשוני שכונת אפרידר. התלמידים חקרו את תולדות שכונת אפרידר באמצעות סיפורן של משפחות הנקברים במקום, והמיזם יימשך גם בשנת הלימודים תשע"ה ואף יועמק.

ארבעה בתי ספר תיכוניים באשקלון שילבו בתכנית הלימודים שלהן את מיזם אימוץ אתר היסטורי. הופקו חוברות, והתכניות מתרחבות לעוד בתי ספר, כולל בית ספר יסודי "רותם". כל הפעילויות נעשות בכלי מחקר אקדמיים ובליווי צמוד של ד"ר אבי ששון וגד סובול. הלקח החשוב מכל בפעילות זו הוא ההכרה ההולכת וגוברת בקרב ציבור המורים והתלמידים, ולאחרונה גם

אצל ראש העיר מר איתמר שמעוני, שמעורבות חברתית של בני הנוער מוצאת ביטוי מובהק במיזמים כמו אימוץ אתר היסטורי. בתשע"ה יועמק ויורחב המחקר בתולדות השכונות באשקלון, במתודות שונות אך במטרה אחת: לחשוף את בני הנוער לעברה ומורשתה התרבותית של העיר. חוברות הסיכום שמופקות בסיום כל שלב במיזם, מהוות תעודה היסטורית המספרת את תולדות העיר.

בקיבוץ נחל עוז מתגבשת תכנית להסבת המבנה של חדר האוכל הישן למרכז מבקרים בנושא ענף תפוח האדמה בנגב. שיתוף הפעולה בין הקיבוץ לבין המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, עורר את הצורך בהעמקת המחקר ההיסטורי והאדריכלי של המבנה בו אמור לקום המיזם התיירותי. המחקר בוצע על-ידי כותבי שורות אלה.

חדר האוכל הישן, מרכזי לסיפור המורשת החלוצית של הקיבוץ, שעלה להתיישבות בספר המדבר, בראשית המדינה. אף על פי שאין זה חדר האוכל הראשון, ואף שמדובר במבנה מודרני יחסית, הרי שבתולדות המבנה, אצורים גם, תולדות ההתיישבות בצפון הנגב בכלל והקיבוץ בפרט.

חדר האוכל ההיסטורי בקיבוץ נחל עוז שנבנה מבטון, כחלק מתפישת ההגנה במקום. למבנה שני חלקים עיקריים: הראשון אולם מרכזי רבוע בעל גג דו-שיפועי, בגובה כ-6 מטר בשיאו ובגודל כ-16X15 מטר והשני, מבנה מבואה קטן בצמוד למבואה מצפון.

קיבוץ נחל עוז הוקם ביולי 1951 כהיאחזות הנח"ל הראשונה בישראל בשם "נחלאים א' - מול עזה". ההיאחזות הוקמה על אדמות קיבוץ בארות יצחק הישן, שתושביו עזבו אותו לאחר קרב הבלימה והגבורה שלהם מול הצבא המצרי במלחמת השחרור. בשנת 1953 אוזרח הקיבוץ ע"י גרעין נח"ל התנועה הקיבוצית המאוחדת כקיבוץ במסגרת איחוד הקבוצות והקיבוצים, שמו נגזר משם ההיאחזות. את הקיבוץ – "נקודה", אזרחו חברי הכשרת מעיין ברוך. היו אלה ילידי הארץ, חניכי התנועה המאוחדת מתל אביב, רחובות וקריית חיים. בשנת 1958 נבנה חדר האוכל הנדון, ונחנך בראשית שנת 1959, בליל הסדר תשי"ט.

התכנית הפונקציונאלית של המבנה ינקה מתכנית חדר האוכל המקובלת בקיבוצים עד אז ודמתה לרעיון הסידור בצריף הגרמני: חדר האוכל נבנה כחלל מלבני מוארך אליו צמוד חלק נמוך יותר, המטבח. הממד הצר של המבנה פנה לכיוון רצועת עזה, כדי לצמצם את חשיפת המבנה לסכנה אל מול האויב. המבנה נבנה מבטון, כחלק מתפישת ההגנה במקום.

בשל קושי תקציבי, תוכנן חדר האוכל מלכתחילה ללא חדר כניסה ומלתחה ועם שטח מינימלי לאקונומיה. לבסוף, הושג התקציב לחדר כניסה מצומצם ביותר ולתוספת זמנית לצורך אקונומיה ואספקה. חדר האוכל תוכנן להכיל כ-100 סועדים. כיוון שמהר מאוד היה חדר האוכל צר מלהכיל נקבע נוהל לפיו דולקת נורה על גג חדר האוכל כשמתפנה מקום.

בשנת 1976 נחנך חדר האוכל החדש, שכלל מקום לכ-400 סועדים, שתי קומות ופונקציות קיבוציות מרכזיות. חדר האוכל הישן המשיך לתפקד כבית תרבות, מועדון וקולנוע עד סוף שנות השמונים ולצורך כך נאטמו חלונותיו ונבנו מושבי עץ בחלקו.

צילום: מאתר תפוז אנשים, בלוגיה, חדר האוכל בנחל עוז.

את המבנה תכנן האדריכל בנימין צילנוב (1908-1991) שנולד במוסקוואה, בן שלישי לרבקה ולד"ר יחיאל צילנוב, רופא אף אוזן גרון ומנהיג ציוני, אשר שימש במשך שנים רבות יושב ראש הקונגרסים של ציוני רוסיה. בשנת 1922 עלתה המשפחה ארצה והתגוררה בחיפה. צילנוב למד אדריכלות בפאריס, ועם סיום לימודיו בשנת 1932, עבד במשרדו של זאב רכטר (תכנון בית אנגל ברחוב רוטשילד בתל אביב) ואף במשרדו של האדריכל הנודע ומוביל המודרניזם לה-קורבוזיה. תכנן מבנים רבים בארץ, בהם "אוהלו" על שפת הכנרת, בית המוסיקה בעין גב, חדר אוכל בקבוצת כנרת, וילה בז'רנו ברמת גן ובית אוורבוך בתל אביב.

צילנוב תכנן גם מבני תערוכה (ביתן ההסתדרות בתערוכת כיבוש השממה בירושלים, 1953) ומצבות של אישים כמקס נורדאו. בראשית שנות החמישים השתתף בצוותי תכנון של משרד העבודה והבינוי בראשות האדריכל אריה שרון. במסגרת עבודותיו נחשפנו גם לשרידים מראשית ההתיישבות המצויים בזיקה ובסמוך למבנה הנדון. מדובר בצריפי עץ ראשונים, בבונקר ועוד שרידים, שיחד עם מבנה חדר האוכל, מציגים תמונה שלמה ומעניינת של הקיבוץ בראשיתו. אנו קוראים למוסדות הקיבוץ, המועצה האזורית והמועצה לשימור אתרים, לערוך סקר אתרים היסטוריים נרחב בקיבוץ, במגמה לבחון את שימורם ואופן שילובם וקישורם למיזם התיירותי שהולך ומתרחם.

הרהורים על שימור-שחזור והנצחת העבר:

צילום: אורית בורטניק, הבוץ 5200.

כאוהד ותיק של המועצה לשימור וכמנוי על "אתרים" וקודמיו מראשיתם, לאחרונה עלו בי הרהורים ושאלות לגבי אופיו של הטיפול באובייקטים מייצגים מלפני זמננו. ממרומי גילי וניסיוני הרב בהתמודדות עם מורשת העבר (גילוי נאות: הייתי "נאמן עתיקות" חצי-יובל שנים, עבדתי כמפקח עתיקות במשך כשנתיים ושימשתי כארכיאולוג מערב הנגב במרחב הדרום של רשות העתיקות במשך כ-6 שנים), נראים לי חלק ממאמצי השימור-שחזור שבניצוח המועצה לשימור כמחטיאים, במעט, את המטרה הסופית: הנצחת העבר.

מבחינה תיאורטית, פעולת השימור-שחזור אינה יכולה להגיע לרמה המדויקת והאותנטית של האובייקט המקורי; התוצר הסופי של הפעולה אינו אלא מיצג של הבזק אחד קצרצר בחיי האובייקט; ואם דקה אחת לפני-כן או אחרי-כן הוא נראה אחרת ותכניו משתנים? האם המופע של האובייקט לאחר תום השיקום תואם את תחושתו של הצופה החוֹנֶה רק רגע מסוים בעברו של האובייקט, אך לאורך שארית הסקאלה של הזמן - לפניו ואחרי - השיקום מבטא בעיקר את תחושותיו ובחירותיו של המשמר-משחזר המודרני?

נקודה נוספת למחשבה: אי-אפשר לנתק כליל את האובייקט המשוקם מסביבתו המקורית, הן מבחינה ויזואלית והן מבחינה תפקודית; מכאן שהצופה או המשתמש המודרני מעולם לא יוכל לעמוד במקומו של בן-תקופתו "המשוקמת" של האובייקט המקורי ולחוש כלפיו את אותן התחושות ללא הסביבה המקורית (נוף, צמחיה, סובב אורבני/כפרי וכו') שכמובן נגזזה והתחלפה.

המחשבות הללו ודומיהן עלו בי לראשונה כאשר לפני שנים אחדות "שופצה" מצודת פטיש בשולי פארק אופקים (וכמדומני שהמועצה לשימור לא היתה מעורבת בעניין) והפכה ממבנה-אבן עות'מאני מקסים, כמעט תמים, המתריס אֶדְנוֹת מול המדבר הצחיח ל - - עוד בית קפה (?) (הסגור רוב הזמן...). אמנם התקינו בסמוך שלט-הסבר ואולי חיזקו פה ושם את הקירות והתקרה - אבל, סליחה - זה לא זה...

האם לא עדיף להרבות בגישה של "להניח למבנה לנפשו" - ולהסתפק בטיפול סטוטורי, הכרזה, תיעוד טוטלי, ניקיון, התקנת נקודת תצפית, גידור והתקנת מקום הולם צמוד להצגת התיעוד עם דגם האובייקט בקנה-מידה סביר? הדברים לא נכתבו במגמת "אֶפְכָא מְסִתְבְּרָא" ולא למען הפולמוס, אלא - בין השאר - גם מתוך תחושת שיקימת אצלנו העדפה - אולי גורפת - להשמיש מבנים משוקמים למטרות שונות שאינן קשורות לשימוש המקורי של המבנה (וזאת מתוך מגמה חיובית להחיותו: מבנה חי הוא עמיד יותר ונוח יותר לטיפול). הייתי שמח אם פקפוקי יזכו להתייחסות תיאורטית ואידיאולוגית בדיון כלשהו (ומישהו ירגיע אותי...).

פרויקט שילוט באתר שיקום מחצבות הקאולין במכתש רמון

מכתש רמון היווה במשך עשרות שנים אתר חציבה וכרייה פעילות. החל בשנות ה-50 הוקם מחצבות בשטח מכתש, והן פעלו עד תחילת שנת 2000. בשיא התקופה, כמחצית משטח המכתש שימש לכרייה וחציבה. החל משנות ה-80 ננטשה בהדרגה המחצבה ועל הצורך בשיקום השטח. קרן לשיקום מחצבות, רשות טבע והגנים והמועצה מקומית מצפה רמון פעלו לשיקום מערכת המחצבה בשטח של כ-3,300 דונם, במיזם מורכב ומאתגר, מהגדולים מסוגו בעולם.

במהלך פעולות השיקום כוסו בורות החציבה, פוזר אבנים בגדלים שונים ובצבעים ושונים במטרה להטמיען בשטח, הוסדרו ערוצי ניקוז והונחו תשתיות על פי תפיסות אקולוגיות חדשניות ביותר.

ואכן, בשטחים ששוקמו ניכרת זרימה טובה של מי גשם וחיידוש איטי של מערכות ביולוגיות של חיות וצומחים. עם תום העבודות, הופך המכתש כולו לשמורת טבע מדברית וגן גיאולוגי, משולב באזורי פעילות תיירותית ושטחים מוגנים.

פרויקט שילוט הנוכחי חוגג את השלמת שיקומן של מחצבות הקאולין שפעל במרכז מכתש, משני צידיו של כביש 40. בפרויקט השילוט שני אתרים במכתש רמון - אתר "אבן רוח מים" מעל אתר חול צבעוני, אתר עצירה פופולרית בצד כביש המכתש, ואתר "תצפית נשרים", מעבר השני של כביש 40 החוצה את מכתש. זהו שלב הראשון בתהליך הקמתו של "גן לאומי צבעי הרמון" המתוכנן להקמה במרכז המכתש. בפרויקט השתתפו הקרן לשיקום מחצבות ורשות טבע והגנים. איתמר רעיוני אדריכל פרויקט, דנית גלר מעצבת השלטים, שרון עמבר - אוצרות, כתיבה והכנה לשילוט, ועל מלאכה ניצח בן דרורי מרשות טבע והגנים. שלטים הודפסו במשולב בהדפסת רשת והדפסה דיגיטלי על גבי אריחי קרמיקה, אשר הוטבע בתוך סלעים צבעוניים גדולים שנאספו מרחבי מכתש והוצב באתר.

עקרונות התכנון של השילוט היו:

- עמידות בפני ונדליזם ופגעי טבע במכתש.
- שימוש בחומרים מקומיים והשתלבות במרחב הטבעי.
- עזר בדרכה, לקבוצה, משפחות שיכולו להתכנס סביבם ולקבל מידע מהימנה על מרחב המכתש.

שלטים עוסקים בכמה נושאים עיקריים:

- תהליך היווצרות המכתש שמוסבר בשתי דרכים:
- האחת סיפורית / מילולית והשנייה סכמטית.
- שיקום מחצבות מכתש רמון באמצעות קרן לשיקום מחצבות.
- שלטים מתאר את תהליך העבודה בתמונות ובמלל.
- בתצפיות פנוראמיות שימוש בצילומים מלפני פרויקט השיקום מול הנוף המשוקם ועליהם סימון של אתרים מרכזיים.
- לדוגמה בתמונה: תצפית נשרים, שלט שהוצב על גבי סלע שטוח כדי לאפשר התכנסות של קבוצה סביבו. הטקסט מספר את סיפורם של נשרי מכתש רמון וסיכון הקיומי בו מצויים נשרי ישראל. במפה שבשלט מפורטים מסלולי הנדודים של ארבעה נשרים שבסיסם בנגב. נתוני המפה הם תוצר של מחקר עדכני המראה כי הנשרים סובבים במסלולים של מאה קילומטרים במרחב מזרח הים התיכון.
- על גבי גבעה קטנה בשולי תצפית נשרים הוצב דגם של נשר עומד בגודל אמיתי.

.....

הביטאון יצא לאור על ידי ועדת מחוז דרום של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל (ע"ר) עורכת ראשית: שירה אהרוני, עורך מדעי: אבי ששון, חברי המערכת: עפר יוגב, גד סובול, דן גזית. כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת, בית יציב- רח' העצמאות 79, ת.ד. 7 באר שבע. טלפון: 08-6654708, פקס: 08-6285621. דוא"ל: Michal@shimur.org.il